

Radnóti Miklós korai szabadversei

LACZKÓNÉ RÉVAY MÁRTA

“... e versek önmagukban véve is a költészetnek azokhoz a ritka remekműveihez tartoznak, amelyek a művészi tökéletességet az erkölcsi tökéletességgel párosítják” – írja Vas István Radnóti utolsó tíz verséről. E versek tragikus történetükkel együtt benne élnek a köztudatban, értékelték tartalmi és formai elemeiket egyaránt. De vajon honnan indult ez a költészet, hol találjuk meg ama tartalmi és formai gyökereket? Vannak-e olyan költői és emberi vonások a pályakezdő költő verseiben, amelyekről – természetesen csak ma, az egész életmű ismeretében – következtetni lehet a további fejlődésre? A szabadverses korszak műveinek elemzésekor szinte versenként kell változtatni a szempontokat, hiszen a szabadvers fogalma tág fogalom és a fogalomkörbe számtalan variáció sorolható (Kecskés A.). Radnóti szabadverseit elsősorban a “klasszikus szabadvers”-fogalomhoz való viszonyuk szempontjából vizsgálom: miben azonosak vele, és miben térnek el tőle; valamint keresem azokat a motívumokat, amelyekből kibontakozhatott a késői klasszikus korszak – az eclogáké.

Babits már igen korán észreveszi, hogy “a költő modern szabadvers-uniformisa mögött talán egy gyengéd líra érző szíve dobog...” Meg kell hát keresni a Radnóti-féle szabadvers sajátosságait, és azokat a pontokat, ahol a költő egyénisége, költői tehetsége áttöri a szabadvers korabeli, majdnem-kötelező “uniformisát”. Mit követ és mit vet el Radnóti elődeinek formaművészetéből? Mi az, amit felhasználva, átértékelve, saját egyéniségét hozzáadva létrehozza a modern magyar líra Ady és József Attila melletti egyik legnagyobb, megrendítően nemes költészetét?

Honnan indul Radnóti, milyen tematikai és formai jellegzetességei vannak 1927-28 táján, amikor elkezdti költői pályáját? Formabontóként indult-e, vagy kötött formákkal kísérletezett először, majd a formabontás ezek elvetését jelentette nála, hogy később magasabb fokon térjen vissza a kötött formákhoz? Egyáltalán mit jelentenek az ő esetében a kötetlen és kötött formák, a szabadvers, amelynek meghatározásával ő maga is sokszor foglalkozott?

Kafka Margitról szóló doktori értekezésében a következőket írja: “... Füst Milán, akit a magyar szabadvers megteremtőjeként emlegetnek, nem ír ebben az értelemben vett szabadverseket. Füst lírájában az időmérték, ahol oldott, sajátosan oldott, ahol kötött, sajátosan az...” Kassákról pedig: “... a következetesen, törvényszerűen ismétlődő manifesztum-forma belső szerkezete és dikciója adja a vers kötöttségét.”

Radnóti sem Füst, sem Kassák verseit nem tekinti igazi szabadversnek, mert szerinte a szabadvers “a kifejezés érdekében történő tagadás: gáttalan ömlés.” Radnóti nemzedéke az avantgardnak abba a korszakába született bele, amely már túl volt a formaromboláson, és az új forma teremtésével kísérletezett. Hatott erre a nemzedékre a Nyugat impresszionista költészete, de hatott Ady is, valamint Kassák és Füst Milán. “A szabadvers az 1910-es években éri el a csúcspontját, ekkor azonosul a

forradalmi irodalom fogalmával" (Kardos László), később formateremtő funkciója került előtérbe. Radnóti ekkor találkozik a szabadverssel, és e találkozás jelentősen befolyásolja indulását.

Az egyéni kifejezésmód megtalálásának egyik fontos állomása a *Tájképek* ciklus első darabja, az *Alkonyat a parton* (1927). Ez a vers mutatja elsőként a költő pályáján, hogyan próbálja levetni az elődöktől kapott formai megoldásokat. Tematikailag ez a vers még erősen kapcsolódik Juhász Gyula tájverseihez, keserű, komor hangulatú, a fekete és fehér szín ellentétére épül, de formailag már új: "egyetlen zsúfolt mondatszővevény – a zaklatottság mondattípusa" – (Baróti Dezső). Kezdetleges formában bár, de megmutatkozik a későbbi versépítés is. Két egységre bontható a vers – ez később két szakasszá különül –, egységenként 6+1 sor (az utolsó sor rövidebb – az ilyen rövid sorok később szakaszáróként szerepelnek!). A sorok szótagszáma 5 és 12 között változik, legrövidebb az utolsó sor. A szabadvers szerkezetéhez a mondatszerkesztés vizsgálatával próbáltam közelebb jutni. A két egység egy-egy többszörösen összetett mondatból áll. Az első egység is 3 tagmondatra bomlik, a második is. A tagmondatok tovább bomlanak 3-3 szólamra, kivétel a 4. tagmondat, ez egységesnek fogható fel, ez hordozza a vers központi gondolatát – a természet törvényeinek tökéletességét, ugyanakkor egyszerűségét. Már itt megmutatkozik Radnóti sajátos mondatszerkesztése: az állítmány-alany szórend. A tárgy általában a mondatvégen, a mondathatár előtt van. Ugyancsak megjelennek a jelzőhalmazok – 14 sorban 14 jelző, helyenként 3 is egy sorban. Az eddigiek szerint ez a vers jellegzetes expresszionista szabadvers, teljes szakítás a hagyományos formával. Ha viszont figyelembe vesszük, hogy a zárósorként szereplő rövid sorok mások, mint a vers többi része, kiderül, hogy e sorok kiemelése nem véletlen, hangsúlyozza az előtte álló sor időmértékét, vagy a két sor együtt alkot egy időmértékes egységet:

"rákeni végtelen élete minden

– UU | – UU | –UU | –U

pompázó ragyogását."

U – | –U U | – –

A metrum nem jön ki pontosan hexameterre, túlfut a hat verslábbon, de hatásában, hangulatában tökéletes antik hatást kelt. Ezt a hatást erősíti meg a II. rész 3. sorának befejező sorzárlata is.

Az áthajlások gyakoriak, ezek is fokozzák az antik hatást. A második részben megnő a rövid szótagok száma, ezek több cselekvést, mozgást, dinamizmust sugallnak. A hagyományok elvetése azonban látszólagos; mögötte már az első versekben is halljuk az időmértéket, amely az érett Radnóti meghatározó versformája lesz. Kecskés András értelmezése szerint ez a vers mértékörző szabadvers lehet, ill. sorképző szabadvers időmértékes részletekkel (szigetekkel).

Hasonló, mégis továbbfejlesztett változat a *Tájképek* ciklus másik, 1928-ban írt darabja, az *Alkonyat a parton* és az *Uszályhajó sír*. Ez a vers témaválasztásában rokon a ciklus első darabjával, de formai megoldásaiban már jóval több az egyéni vonás. Tájképpel indít (esti, alkonyati tájat ábrázol), uralkodó színe a fekete. Alkonyat és kormos füst fedi be a tájat, rokonságot mutatván Juhász Gyulával, Kassákkal és József Attilával is. Egyetlen bonyolult mondatból álló, expresszionista stílusú szabadversnek látszik. Első és utolsó két sora a fekete szín ismétlésével keretet és hangulatot ad. Továbbá: szabályosak a háromsoros szerkezeti egységek, amelyek mindig megszólítással kezdődnek (az első "jaj Uram"-mal, amit a vers végén megismétel). Közülük a *második* a vers központja, ezt igazolja a felszólító módú igealak is, valamint a szerkezeti egység hosszúsága (5 sor).

Más szempontok is indokolják ennek az egységnek a kiemelését. A sorok szótagszáma nagyon változó, a vers legrövidebb sora 3 szótagos, a leghosszabb 14. A sorok

nagy része tagolható szólamnyomatékosan, többségük 3 szólamból áll, de van teljesen szimmetrikus kettes is (az első és az utolsó előtti). A szótagmérő elemzés során kiderül, hogy a verssorok lejtése változó ugyan, de döntő szerep jut az időmértéknek is. Határozott időmérték érződik pl. az első és a második soron, ahol a szóhatáron belül él a költő enjambement-nal, ezzel is erősítve az időmértéket. A 4. és 5. sorban szintén érezhető az ereszkedő időmérték, majd az előbb említett 9. sor, valamint az öt megelőző sor érdekes: rengeteg rövid szótag kerül be (hosszú-rövid arány: 2:6 és 3:5); a zavart, a nyugtalanságot érzékeltetik ezek a rövid szótagok, tovább fokozva a disszonanciával, amelyet a rövid szótagokra eső tónusnyomatékok hoznak létre. A 14. sorban újból érezni a határozott időmértéket, a vers befejezése pedig (zárójelben!) az első két sornál említett időmérték szabadabb, de jellemző fajtája:

(már fekete a víz és alszanak feke
– UUU U | – – | U U | U UU |
tén a parton a házak)
– U | U U U | – U

A határozott időmérték ellenére feltűnik a befejező két sor másfajta ritmikája is. A sorok ugyanis nagyon emlékeztetnek a Balassi-sorra, amelynek 6 ||6 ||7 tagolását éles enjambement segítségével hozza létre a költő. A vers tisztán mutatja a fiatal Radnóti alkotói módszerét: törekvését a forma szétdarabolására. Hiszen ebben a versben a sorok harmadrészében alkalmazza az enjambement legélesebb formáját, a szóbelsőben történő választást. Ez a formai megoldás jellegzetesen avantgard, de ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy az ilyen sormetszetek alkalmazása természetes a klasszikus verselésben is. Valahol itt kell keresnünk a magyarázatot Radnóti korai versformáira. Ugyanis miközben azon munkálkodik, hogy – látszólag – a legmeszebbmenőkig szakítson a hagyományos (mondjuk, nyugatos) formákkal, állandóan ott kísért verseiben az időmérték, a klasszikusra, a tökéletesre, a szépre való törekvés, amelyet ebben a korszakában még sokszor (tudatosan vagy talán szándéktalanul) igyekszik háttérbe szorítani.